

BURANA CUMHURİYET ARKEOLOJİK-MİMARİ MÜZE KOMPLEKSİ*

Yazan: Esenkul TÖRÖKANOV**

Çeviren: Bilal YILDIZ***

Dünyada birinci sosyalist devletini kurmak için temelinden itibaren yeniden yapılandırma programını hazırlayan V. İ. Lenin,¹ ülkemiz halkının medenî miraslarını sonraki insanlara aktarmak ve bununla ilgili propaganda yapmaya büyük önem vermiştir.

Komünist Partisi ile Sovyet Hükümeti, Lenin rehberliğinde tarihî ve kültürel anıtları dikkatle koruyup faydalanmak gerektiği meselesini her zaman göz önünde bulundurmuşlardır.²

Cumhuriyet Arkeolojik-Mimari “Burana” Müze Kompleksini kurmak, Kırgız Halkı’nın kültürel miraslarına ihtimam ile muamele etmenin parlak örneklerinden biri sayılmaktadır. Müze, Tokmok şehrinin 12 km güney tarafında eski Burana şehir kalıntılarının

* Respublikalik Arheologiya-Arhitekturalik Burana Muzey-Kompleksi&Respublikanskiy Arheologo-Arhitekturniy Muzey-Kompleks Başnya Burana. 2. Baskı, Frunze [Bişkek], Kırgızistan, 1989.

** Esenkul Törökanoğlu (d. 1915 Şamşı/Burana Beyliği-ö. 2011 Bişkek): Kırgız nesep bilgini, Sovyetler Birliği Komünist Parti Memuru. Çalışma hayatına 1930 yılında kurulan Burana devlet çiftliğinde (kolhoz) başlamıştır. 1930-36 yılları arasında çiftçi ve komsomol birliğinin (Komünist Parti Gençlik Birliği) sekreteri, 1936 yılında Stalin adlı çiftliğin başkanı, 1938-39 yılında Komünist Parti Gençlik Birliği Çatkal İlçe komitesinin 1. Sekreteri olarak görev yapmıştır. 1939 yılında 2. Dünya Savaşı’nda Stalingrad’ı savunmak için katılmıştır. 1950-52 yıllarında İvanovka İlçe Belediye Başkanlığı yapmıştır. 1952-55 yılları Cayıl İlçesi 1. Sekreteri, 1955-76 yıllarında Sokuluk, Kant, İvanovka, Çüy İlçe Belediye Başkan Yardımcısı olarak çalışmıştır. 1977 yılında Burana Arkeolojik-Mimari Kompleksinin kuruluşuna katılmış ve 18 yıl müdürlüğünü yapmıştır. 1990 yılında Yedi Öküz İlçesi’ne bağlı Şalba Köyü’nde gerçekleştirilen seçere uzmanları yarışmasını kazanarak madalya ve nişan almaya hak kazanmıştır.

*** Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü. bilalyildiz@sdu.edu.tr

¹ V. İ. Lenin (d. 22 Nisan 1870 Ulyanovsk-ö. 21 Ocak 1924 Gorki Leninskiye): Vladimir İlyiç Ulyanov, bilinen adıyla Lenin. Rus sosyalist devrimci, Ekim Devrimi’nin lideri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin öncüsü olan Rus Komünist Partisi/Bolşevik lideridir.

² Çevirisini yaptığımız kitapçık Sovyetler Birliği zamanında kaleme alındığı için, Lenin ve Sovyet rejimi hakkında yapılan övgüler normal karşılanmalıdır.

bulunduğu mekânda yer almaktadır. Tarihçilerin ve arkeologların senelerdir yaptığı araştırmalarda bu şehir kalıntıları, Karahanlılar Kağanlığı'nın merkezi Balasagun şehrinin kalıntısı olarak kabul edilmiştir.

Karahanlılar Kağanlığı (840-1212³) X–XII. yüzyıllarda Orta Asya ve Kazakistan bölgesinde [kurulan] büyük feodal devletlerden biridir. Bu devletin kurucuları “Karahanlar” (Çiğil boyundan çıkmış) Tyan–Şan'da yaşayarak, X. yüzyılın ikinci yarısında çok az zaman içerisinde İli Nehri'nin doğu sahilinden, Amu Nehri'nin batı tarafına kadar büyük bir bölgeyi ele geçirmişlerdir. Bu devletin karargâh şehirlerinden biri Balasagun şehri olmuştur. Karahanlılar tarafından X. yüzyılın ortasına doğru kurulan şehir, Çüy vadisinin doğu tarafında yer almıştır.

Karahanlılar döneminde şimdiki Kırgızistan topraklarında eski şehirler gelişmiş, yeni şehirler meydana gelmiştir. Büyük şehirlerin merkezî yerleri süslenerek bu yerlere Müslümanların ibadet ve ziyaret yerleri kurulmuştur. Bu şekildeki anıtsal binalardan biri, Balasagun şehrinde yapılan Burana Minaresi'dir. Arkeolojik kazılar neticesinde Burana'nın etrafında bulunan anıtkabirlerin ve diğer binaların kalıntıları buna bir kanıt olmaktadır.

Balasagun şehrinin Orta Asya'daki diğer şehirlerden farkı, Cengiz Han askerlerinin saldırılarından zarar görmemesidir. Moğollar bu şehre, diğerlerinin tersine Gobalık (iyi şehir) diye yeni bir isim vermişlerdir.

Şehir XIII-XIV. yüzyıllara kadar yaşamış, ancak bu dönemde eskisi gibi önemi kalmamıştır. Şehirdeki hayatın yavaş yavaş çökmesiyle halk şehri terk etmeye başlamıştır.

Binalar harabelere dönüşerek, şehir XV. yüzyılda kendi hayatını tamamen durdurur. Bir zamanlar Karahanlıların karargâh şehri olan Balasagun adı unutulup gider. Bunun nedeni hâlâ belli değildir. İstihkâm yapılarının kalıntıları ile muhteşem kocaman minare, eski Karahanlıların merkezinin sessiz kanıtı gibi durmaktadır.

XIX. yüzyılın ortalarında Burana harabe-şehri ve oradaki minare, Rus bilim adamları ile bölge kâşiflerinin araştırma alanı olmaya başlar. Bu harabe-şehri araştırmada bölge kâşifleri: F. V. Poyarkov, V. D. Gorodetskiy, A. M. Fetisov, N. N. Pantusov,⁴ V. P. Rovnyagin ve

³ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2008, s. 130.

⁴ N. N. Pantusov (d. 1849-ö. 1909): Çarlık Rusyası döneminde Semirechy bölgesinde yüksek rütbeli bir subaydır.

Rusların ünlü doğu araştırmacısı V. V. Barthold⁵ büyük emekler vermiştir. 1877 yılında Kazan şehrinde yapılan Rusya arkeologları IV. kongresinde bu anıtlar hakkında bildiriler sunulmuştur.

Kırgız topraklarındaki arkeolojik araştırmalar önemli olsa da, devrime⁶ kadar çok da önem verilmemiştir. O dönemdeki araştırmalar tesadüfî şekilde olup, araştırmacıların kendi merakları ile yaptıkları araştırmalar türünde olmuş, böyle muhteşem güzel anıtları korumak için hiç bir faaliyet yapılmamıştır. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin⁷ zafere ulaşması ile Kırgız halkının tarihi ve onun kültürel miraslarını araştırıp öğrenme işi bilimsel esaslara dayandırılmaya başlamıştır.

Sovyet iktidarının ilk yıllarından itibaren Burana şehir harabeleri ve minaresi hakkında arkeolojik araştırmalarla birçok faaliyet yapılmaya başlamıştır.

Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyet hükümetinin kararı ile 1927-1928 yıllarında minareyi bundan sonraki bozulmalardan kurtarmak için tamir işleri yapılmaya başlamıştır. Bu durum Burana'nın bundan sonraki yıkılma tehlikesine karşı alınan büyük bir önlemdi. 1927 yılında M. E. Masson,⁸ 1929 yılında A. İ. Terenojkin bu şehir harabelerinde arkeolojik kazı işlerini yürütmüştür. Sonuç itibariyle şehrin yerleşme planını resme dökerek birçok değerli malzeme toplamışlardır. M. E. Masson kendi derlediği malzemeler sonucunda Burana Minaresi'nin XI. yüzyılın birinci yarısında yapıldığını tespit eder. Bu tespit çoğu araştırmacılar tarafından beğerilerek kabul edilmiştir.

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk Komiserleri Konseyi idaresindeki Bilimler Komitesi ve toplumun geniş çevresi tarafından 1930 yıllarında Burana şehir harabelerine büyük önem verilmeye başlanmıştır. O dönemin gazetelerinde de bu anıtlarla ilgili çok sayıda bilgiler basılmıştır. Burana Minaresine çok sayıda insan ziyaret etmek için akmaya başlamış, dolayısıyla bu tarihî anıt, Sovyet iktidarının yerel kurumları tarafından çok sıkı takibe alınmıştır.

⁵ V. V. Barthold (d. 3 Kasım 1869 Sankt Petersburg-ö. 19 Ağustos 1930 Sankt Petersburg): Wilhelm Barthold veya Vasiliy Vladimiroviç Barthold. Rus ve Sovyet doğubilimci ve tarihçisidir. O, yaşadığı dönemin en büyük araştırmacısı ve doğubilimcisi kabul edilir.

⁶ 1917 yılında Lenin ve arkadaşları tarafından gerçekteştirilen Ekim Devrimi.

⁷ 1917 yılındaki Ekim Devrimi. Bu devrimle birlikte Çarlık dönemi son bulmuş, Lenin önderliğinde Komünist Parti yönetimi başlamıştır.

⁸ M. E. Masson (d. 1897 Sankt Petersburg-ö.1986 Taşkent): Tarihçi, arkeolog. Türkmen İlimler Akademisi Akademiği (Ordinaryüs Profesör).

1938 yılında Yedi Su arkeolojik araştırma heyeti Burana şehir harabelerini ve minaresini araştırmaya başlamıştır. Araştırma sonuçları heyetin yöneticisi A. N. Bernştam'ın⁹ birçok eserinde yansıtılmıştır. Burana şehir harabesi ile ilgili büyük çalışmalar P. N. Kojemyako tarafından 1953–1954 yıllarında yapılmıştır. Uzun yıllar süren araştırma sonuçlarına göre, P. N. Kojemyako bu şehir harabesinin yerleşiminin bayağı karmaşık olduğunu, merkez bölümünün dört köşeli kaleden oluştuğunu ve o kale haricinde büyük alanlar olduğunu ilk olarak bulmuştur. İşte bu alan, şehrin en önemli bölümünü oluşturmuştur. Burada şehirlilerin evleri ile işyerleri, çeşitli özel arsalar, çok sayıda yetenekli ustaların dükkânları, pazarlar ve başka şeyler vardır. Bu bölge çift kale duvarı ile çevrilmiştir. Dış kale duvarının uzunluğu 15 km'ye kadar ulaşmaktadır. Yine P. N. Kojemyako'nun araştırmasına göre, harabe-şehrin alanı 25–30 km² civarındadır.

1970–1974 yıllarında B. V. Pomaskin'in projesi ile Kırgız SSC'nin Kültür Bakanlığı'nın Özel Bilimsel Restorasyon Atölyesi, Burana Minaresi'ni kurtarma ve restore etme çalışmalarını yürütmüştür. Beş sene içerisinde minarenin bozulan yerleri baştan sona yeniden tamir edilerek, sekizgen zemini yeniden yapılmıştır. Minareye çıkmak için güney tarafına merdivenli (EK 1) inşaat yapılmıştır.

Minarenin restorasyon işleri yapılırken, aynı anda Kırgız SSC'nin Bilimler Akademisi'nin Tarih Enstitüsü'nün arkeoloji grubu, D. F. Vinnik'in¹⁰ yönetimi altında minarenin yanındaki ve harabe-şehrin tam merkezindeki harabeleri kazarak araştırmıştır.

Bu araştırmalar sonucunda minarenin temelini dip derinliği tespit edilmiştir. Bu kazılar yapılırken dört mukaddes ziyaret odası, hamam, konutların ve su boru yollarının ve başka yapıların kalıntıları bulunmuştur. 1970-1974 yıllarında toplanan malzemeler bu şehirde X-XIV. yüzyıllarda yaşadığını teyit etmiştir.

⁹ A. N. Bernştam (d. 01.10.1910 Kerch-ö. 10.12.1956 Leningrad): Alexander Natanoviç Bernştam. Sovyet şarkiyatçısı. Leningrad Üniversitesi profesörlerinden. Son çalıştığı yer, Ermitaj arkeoloji-tarih bilimleri. Pamir'deki zengin İskit uygarlığının ve orta Tien Şan'daki Hun uygarlığının kalıntılarını ortaya çıkarmıştır. Karahitay uygarlığına ilişkin ilk kalıntıları buldu. Orta Asya tarihi, arkeolojisi ve etnografyası üstüne araştırmalar yapmıştır.

¹⁰ D. F. Vinnik (d...-ö...): Dmitri Feodoroviç Vinnik. Sovyet Kırgız Antik Çağ Tarihi Uzmanı. Kırgızistan'da yapmış olduğu arkeolojik çalışmaları P. N. Kozhemiako ile birlikte kitaplaştırmış, 1975 yılında "Arkheologicheskie Pamiatniki Priissykulia (Issık Göl'deki Arkeolojik Anıtlar)" adıyla yayınlamıştır.

Burana Minaresi, [açık hava müzesinde bulunan küçük] tepelerin güneydoğu tarafında yer almıştır. Kırgızistan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ile Cumhuriyetin Bakanlar Kurulu, kazılarda bulunan anıtların ilmî, tarihî açıdan tanınıp bilinmesi ve kültürel açıdan büyük kıymeti olduğunu dikkate alarak 1976 yılında Burana harabe-şehir merkezinde Cumhuriyet Arkeoloji-Mimari Açık Hava Müzesi kurulması hakkında karar almıştır.

Müze arazisini, 36 hektar büyüklüğü kapsayan şehir harabeleri oluşturmaktadır. Bu araziye çeviren eski kale duvarının planı dörtgen şeklinde, dünya yönlerine göre [doğu-batı, güney-kuzey şeklinde] istikamet verilmiştir. Dörtgen kale duvarının alanı 570x600 metredir. Şuanki koruma altına alınan kale harabesinin yüksekliği 3-4 metre, ilk yapıldığındaki yüksekliğinin ise 8-10 metre kadar olduğu tahmin edilmektedir. Duvar çamurdan yapılmış, alt tarafının kalınlığının 7,5 metre kadar olup, yukarı doğru çıkıldıkça duvarın kalınlığı incelmıştır. Duvarın dış tarafına kaleyi desteklemek için 30-40 m aralıklı birçok bekçi minaresi kurulmuştur.

Dörtgen kalenin içinde X-XIV. yüzyıllarda yapılan binalar, pişirilmiş tuğladan ve normal tuğlalardan inşa edilmiştir. Onların bazı kalıntılarını arkeologlar kazı esnasında bulmuşlardır. Harabe-şehrin güney ve batı tarafındaki binaların daha sıkı olarak yapıldığı görülmüştür. Tam bu yerde tarihî kalıntı bilgilerinin korunduğu çok kalın büyük tabakaların olduğu görünmektedir. Onların kalınlığı 3-4 metre kadardır.

Harabenin doğu tarafında [ve açık hava müzesinin] tam merkezinde duran, yüksekliği 10 m, uzunluğu ve genişliği 100x100 m olan tepeler yatmaktadır (EK 1). Araştırmacıların tahminlerine göre bu tepeler X. yüzyıla kadar, diğer bir deyişle bu yerde daha şehir oluşmadan önce Ordo-Saray Kompleksini ya da ibadethânenin (tapınağın) harabesinin üzerini örtmüş olabilir. Tepelerin üst tabakasını (EK 2) kazma esnasında X-XIII. yüzyıllardaki yaşanan ev binaları, bununla birlikte XIII-XIV. yüzyıllara ait olan kabirler bulunmuştur.

Burana Minaresi bu tepelerin güneydoğu tarafında yer almaktadır. [Minare] Bu açık hava müzesinin en önemli kalıntısı olarak görülmektedir.

Burana Minaresi XI. yüzyıla ait olup, Orta Asya arazisinde bu tipte yapılan ilk minarelerden biridir. Minareler mescitlerin yanında yapılarak

ve [üstünde] ezan okunarak, dine inananları namaza toplama görevini yerine getirmiştir. Araştırmacılar mescidin, Burana'nın batı tarafında olduğunu tahmin etmektedirler. Burana'nın ilk baştaki yüksekliğinin 45 metre kadar olduğuna dair deliller mevcuttur. Bütün minareler gibi bu minarenin en tepesine özel bekçi yeri (manzar diye de adlandırılmıştır) yapıp, tepesi türbe şeklinde kapatılarak, yuvarlak duvarı fenere benzetilerek etrafına pencere açılmıştır. Burana'nın şimdiki yüksekliği 24,6 m'dir. Baş tarafı XV ya da XVI. yüzyıllardaki büyük depremlerin birinde yıkılmış olabilir.

Minare eskiden beri bu bölgede yaşayan insanların dikkatini çeke gelmiştir. Arapça bir kelime olan ve Minare anlamında kullanılan "Monara" kelimesi, yerel halk tarafından "Burana" olarak değiştirilmiş olabilir. Böylelikle bu isimle sadece minare değil, bütün bölge adlandırılmıştır.

Burana Minaresi aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır: En alt kısmı (inşaat terimi olarak podyum ya da stilotot) sekizgen zemin ve silindir minare duvarından oluşmaktadır. Bu inşaatların hepsi temel ile birleşmiştir. Temel 5-6 m derinliğindedir. Temel dörtgen şeklinde olup, taşlar üst üste konularak tuğla gibi örülmüştür. Temelin üzeri podyum ile örtülmüştür. Bu kare şeklinde yapılan tarafın uzunluğu 12,3x12,3 m, yüksekliği 1,2 m'dir. Kuzey ve doğu tarafı 15x30x18 cm ölçümündeki mermere benzer bloklar ile kaplanmıştır. O bu tarafından podyuma kendince bir güzellik vermiş gibi durmaktadır. Bu podyumun güney ve batı tarafı sıradan taşlar ile örülmüş, [ancak] dış tarafı süslenerek kaplanmamıştır. Taş ile örülerek çıkan podyumun üzerindeki tuğla kenarları "Tanday"¹¹ şeklinde koyularak yapıldığından podyuma nakış gibi güzellik vermektedir.

Podyumun tam ortasına onun ikinci basamağı yapılmıştır. Bunun uzunlamasına genişliği 9,4x9,4 m, kalınlığı ise 24 cm olan kare şeklindeki yerdir. Bu alana minarenin temel kısmı yerleştirilmiştir.

Minarenin zemin bölümü sekizgen şeklindedir. (EK 3) Genişliği 3,9x4,1 m, yüksekliği 5 m, alt tarafının çapı 9,8 m, yukarısı 9,3 m'dir. Her bir kenarın köşesi P¹² [harfi] şeklinde tuğlayla örülerek yay gibi eğri, oyuk raflar (EK 4) şeklinde süslenmiştir. Kazılan her rafın içerisi tuğlalar desenlenerek süslenmiştir. Bazı kazılan raflardaki tuğla ile desenlenen

¹¹ Bir çeşit mimarî tezyinatın adı. Süslemede kullanılan objeler birbirine mütenazır, simetrik olarak yerleştirilir.

¹² Rusça "р (П п)" harfi, Türkçedeki küçük "n" harfinin köşeli halidir.

yerler, yüzyıllar geçmesi ile bozulup, hiç iz bırakmamıştır. Dolayısıyla Minarenin zemininin kenarlarını eski haline getirme çalışmalarında bu güzel oyuk rafların yerleri kapatılmadan düz olarak bırakılmıştır. Minarenin kendisi sekizgen zeminin devamı olarak gitmektedir. Minare sarık altına giyilen takke (koni) şeklindedir. Dip çapı 9,8 m, yukarı tarafı 6 m'dir. Minarenin yapımında duvarının dış tarafı tuğla ile süslemeye çalışılmıştır. Duvarının bir katmanı tuğla ile düz şekilde yapılarak, ondan sonraki katmanı tuğlayla desen yapılarak düzgün bir şekilde örülmüştür (EK 4). Duvarın dış tarafını süslemede böyle yöntemler kullanılarak [kumaş dokur gibi] iç içe olarak yapılmasıyla minarenin tamamı güzel çemberlerle kuşatmışlardır. Çemberlerin yüksekliği 1,5 m, genişliği 0,65 m'dir. Minarenin güney tarafında 6,45 m yükseklikte giriş kapısı vardır. Girişinde minarenin başına çıkmak için sağ tarafa çevrilen burmalı şekilde, pişmiş tuğladan yapılmış merdiveni vardır (EK 5). Merdivenlerin üzeri tahta ile kaplanmıştır. Minarenin 14 m yüksekliğinde, doğu tarafında kama şeklinde ışık girecek penceresi vardır. XI-XII. yüzyıllarda insanlar minareye taşıma merdivenle ya da mescidin çatısından girmiş olabilirler. Minare 25x25x5 cm büyüklükteki pişmiş tuğla, kırmızı toprak karışımı ile yapılmıştır.

Anıtkabirlerin kalıntıları minarenin doğu tarafında 1970-1972 ve 1974 yıllarındaki kazılar esnasında bulunmuştur. Bunların sadece alt tarafı muhafaza edilmiştir. Bulunan bu üç anıtkabir, Kırgızistan'ın Orta Çağ'daki eşsiz mimarî anıtlardan biri olarak görülmektedir.

1. Anıtkabir: Planı sekizgen şeklindedir (EK 1). Anıtkabirin 1,8 m yükseklikteki alt tarafı korunmuştur. Onun etrafının çapı 11 m, duvar kalınlığı ise 1,7 m'dir. Pişmiş tuğla ve basit çamurla örülmüştür. Alt tarafı tuğlalarla düz şekilde sım sıkı olarak örülüp, üst tarafındaki tuğlalar kazma yöntemi şeklinde çapraz olarak koyulmuştur. Anıtkabirin üst kısmına kadar tuğların bu yöntemle koyulması sekiz köşeli anıta güzellik katmaktadır. Anıtkabire giriş kapısı, batı tarafının tam merkezinde, yüksekliği tahminen 2 m'ye ulaşmaktadır. Anıtkabirin tabanında mezarlık vardır. Anıtkabirin üzeri kubbe şeklinde yapılmıştır. Bu anıtkabirin toplam yüksekliği 11 m civarında olabilir. Bu anıtın XI-XII. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir.

2. Anıtkabir: Bina yapılış planı daire şeklinde kurulmuştur (EK 6, soldaki yapı). Çapı 13,6 m, duvarının kalınlığı ise 1,8 m'dir.

Anıtkabrin portalı,¹³ doğu tarafında uzunluğu 5 metre olan, evin girişine benzer bir bölme aracılığıyla yuvarlak bina ile birleşir. Portal ile yuvarlak binanın birleştiği yer dışarıdan bakıldığında dörtgen oda gibi görünmektedir. Portalı her türlü güzel tuğlalarla sarmaşık şekilde süslenmiştir. Yan taraflarında Arap harfleri ile yazılan yazılar vardır. Anıtın tabanında iki kat şeklinde 11 mezar bulunmuştur.

3. Anıtkabir: Bu şekil olarak 2. anıtkabire benzemektedir (EK 6, Sağdaki yapı). Yapılış planı ve büyüklüğü de aynı 2. anıtkabire benzemektedir. Portalın kenarında, anıtkabirin girişinde direkler vardır. Anıtın güney, batı ve doğu taraflarında birer tane içeriye ışık girmesi için pencere vardır. Bu anıtkabirin de tabanında üç kat olarak koyulan 28 mezar bulunmuştur. 2-3. anıtkabirin üstü kubbe şeklinde kapatılıp, yüksekliği 17 m kadardır.

Bu iki anıtkabir de XI–XII. yüzyıllara aittir.

1974 yılında tepenin 150 metre kuzeybatı tarafında pişmiş tuğladan yapılmış anıtsal bir yapı bulunmuştur. Yapının büyüklüğü 12x16 m, korunmuş yüksekliği 2 m'dir. Giriş yeri doğu tarafındaki duvarın ortasında yer almaktadır. Bu yapının güney, batı ve doğu tarafında normal tuğladan çok sıkı şekilde yapılmış evler yer almaktadır. Bu yeri kazma esnasında çok sayıda kırmızı topraktan yapılmış mutfak eşyaları, paralar, tunçtan yapılmış kandil parçası ve Arap harfleri ile yazılı bileğiler bulunmuştur. Bulunan bu eşyalara göre bu anıt, XI. yüzyıla ait olduğu söylenebilir. Anıtın kazı işleri bittiğinde daha kesin bilgilere ulaşılabilecektir.

Açık hava müzesine, harabe-şehirden bulunan arkeolojik anıtlardan hariç, Cumhuriyet'in başka ilçelerinden getirilen çok çeşitli eserler de koyulmuştur. Bu anıtların çoğunluğu arkeolog D. F. Vinnik tarafından 1970-1983 yılları arasında toplanıp getirilmiştir.

TAŞ ANITLAR: Müzede toplanan koleksiyonların çoğunluğunu taştan yapılan anıtlar oluşturmaktadır. Burada 80'den fazla taş heykel vardır. Bunlar esas olarak Çüy vadisindeki yıkılmış eski Türk mezarlıklarından bulunmuştur. Bununla birlikte Issık Kөл ve Tyan Şan'dan getirilen tarihî eşyalar da vardır. Anıtların bu çeşitleri Kuzey Kırgızistan'daki eski göçebe Türklerin yaşadığı bölgeye aittir.

Taş balbalların (EK 7) yüz şekli, şapkaları, [saçlarını] tarama tarzları, elbiseleri ve kuşandıkları silahlar dikkatlice, şekline uygun bir

¹³ Portal: Ana kapı, büyük kapı.

biçimde yapılmıştır. Bunla beraber, taşın üstünde sadece yüzü zar zor görülecek şekilde çizilen balballar da göze çapmaktadır. Balbalların çoğunluğunda sağ elinde silah tutan savaşçı yiğidin resmi çizilmiştir. Bu taş balballar eski Türklerin resimlerine benzemektedir.

Mezarlıklardaki ve ibadet yerlerindeki heykeller, dörtgen ya da dik köşe şeklindeki taş duvarlarla çevrilmiştir. İslam dininin girmesinden itibaren taş balbalları mezarlara koyma âdeti kaybolup gitmiştir. Müze koleksiyonuna Türklerin VI-X. yüzyıllara ait olan dönemlerdeki resim sanatının muhteşem örneklerini teşkil eden heykeller koyulmuştur.

KAYA YÜZÜNDEKİ RESİMLER (PETROGLİFLER): Kaya yüzüne çizilmiş resimler, en eski güzel sanat resimleri [eserleri] olarak kabul edilmektedir. Bu tür resimler bütün dünyada malumdur. Kaya yüzüne çizilmiş resimlere Issık Köl, Narın ve Talas illerinin dağlık ilçelerinde çokça karşılaşmak mümkündür. Kaya yüzündeki resimlerin en ünlüsüne Fergana dağ sıralarındaki “Saymaluu Taş” girer. Kayaların ve taşların üzerine farklı hayvanların şekilleri ile eski Kırgızistan yerlerinde yaşayan halkın hayat şartlarını yansıtan resimler çizilmiştir. Bilim adamları bu resimlerin çizilme dönemlerini, milattan önce iki bin senesinden, milattan sonra X. yüzyıla kadarki döneme ait olduğunu söylemişlerdir. Ancak taş yüzündeki resimlerin çoğunluğu milattan önce VII-III. yüzyıllara, o dönemde Kırgızistan’da yaşayan göçebe Sakların¹⁴ dönemine aittir.

Müze arazisine, Issık-Köl’ün Ton ilçesindeki dağların kenarında bulunan kaya yüzüne çizilmiş resimler de getirilmiştir. Taşların yüzünde hayvanların; dişi ve erkek geyiklerin, develerin, köpeklerin, yabanî domuzların şekilleriyle birlikte insanların; atlı çobanların, avcılarının ava çıkma manzaraları çizilmiştir.

TAŞTAN YAPILMIŞ İŞ ALETLERİ: Burana harabe-şehrinin arazisinde bulunan el değirmenlerinin koleksiyonu sergilenmiştir. Bu el değirmenleri X-XII. yüzyıllara aittir. İş aletlerinin bu şekilde ziraatla

¹⁴ Sak[a]lar: Tarih kitaplarında İskitler olarak da geçen Sakalar, doğuda Çin Seddi’nden batıda Tuna Nehri’ne kadar, 40. ve 50. paraleller arasında yaklaşık 7.000 kilometreden fazla bir alana yayılmışlardır. Tahminen M.Ö. 800 yıllarında bugünkü Moğolistan ve Türkistan’da meydana gelen ve uzun bir süre etkisini devam ettiren kuraklık, Orta Asya’nın ve Güney Rusya’nın bozkır bölgelerinde önemli ölçüde bir nüfus baskısına sebebiyet vermiştir. İskitler de bu süreçte doğudan batıya doğru kavimlerin birbirlerini sıkıştırmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Bkz., İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993, s. 25, 61-62; Ekrem Memiş, *İskit’lerin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987, s. 24-25.

ilgili çeşitleriyle birlikte, bu koleksiyonda XVIII. ve XX. yüzyılların başında yapılmış el değirmenleri, değirmen taşları ve mezar taşları da birlikte koyulmuştur.

EPİGRAFİK ANITLAR: Ölünün defnedildiği yere Arap alfabesi ile yazılmış yassı taşlar da koyulmuştur (EK 8). Bunlar Burana harabe-şehrinin arazisindeki Müslüman mezarlıklarından toplanmıştır. Bu tahta şeklindeki taşlarda Kur'ân'ın bir sûresi ve ölen adamın adı-soyadı, öldüğü yıl yazılmıştır.

Burana harabe-şehrinde kazılıp çıkarılan materyallerin çoğunluğu müzenin iki salonuna koyulmuştur. Bu yerde kırmızı topraktan yapılmış farklı boylarda çeşitli kap-kacak; tırnak kadar çanakta başlayıp, içine 100 litre sığacak kadar büyük küpler koyulmuştur. Kırmızı topraktan yapılmış kap-kacaklarla birlikte, camdan yapılmış kap-kacaklar da durmaktadır. Ziyaretçilere keramik ve bakır eşyalar çok ilginç [gelmekte] tir.

Müze de çok sayıda el değirmeni, Arapça, Nasturice yazılar, bileği taşı, çeşitli su boruları da vardır. [Ayrıca] Güzel el sanatlarına ait eşyaların ve bakır paraların zengin koleksiyonu da koyulmuştur.

Bunun haricinde müzenin etrafında Kırgız SSC'nin İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün arkeologları her sene kazı işlerini devam ettirmektedirler. Müzeye gelenler kazı işlerinde bulunan her türlü eşyalar ile tanışabilirler.

Eski mimarların işini göstermek için, bazı yerlerde kale duvarları, enine kesilerek sergilenmiştir. Orada kale duvarının hangi malzemeden, ne şekilde ve nasıl yapıldığını görmek mümkündür. Burana'nın üzerine çıkıp bakan adam, Orta Çağ'da kurulan şehrin harabesini ve etrafını net bir şekilde görebilmektedir. Dolayısıyla Burana Müzesi, bu yere gelenlere Kırgız halkının eski medeniyetiyle tanışma ve çok nadir rastlanılan tarihî anıtları görme imkânı vermektedir.

EK 1. Burana Minaresinin Güney-Doğu Tarafından Görünüşü. Ön Tarafıta 1 Nolu Anıtkabir, Arka Tarafıta Arkeolojik Kazı Yapılan Tepeler

EK 2. Arkeolojik Kazı Yapılan Tepelerin Üstten Görünüşü

EK 3. Burana Minaresi'nin Sekizgen Temeli ve Podyumu-Kuzey Cephe

EK 4. Burana Minaresindeki Desenlerin Yakın Plan Görünüşü

EK 5. Burana Minaresinin İç Merdivenlerinden Bir Kesit

EK 6. 2 (Soldaki) ve 3 (Sağdaki) Numaralı Anıtkabirlerin Burana Minaresi Üstünden Görünüşü

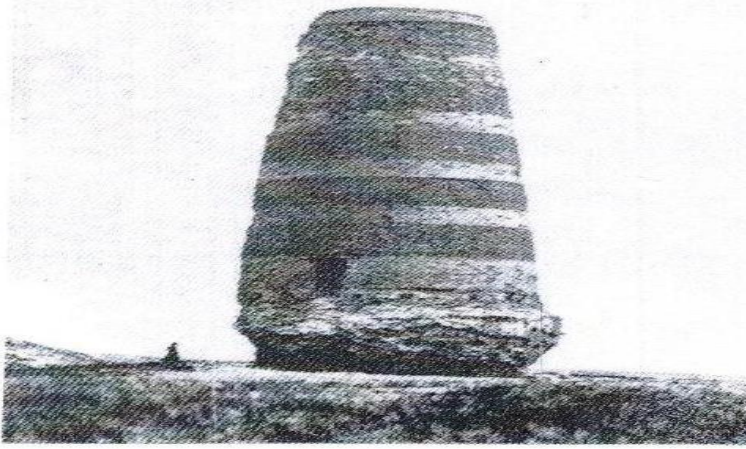
EK 7. Balballardan Bir Grup

EK 8. Arap Harfleriyle Yazılmış Çarlık Rusya'sı Döneminden Kalma Mezar Taşlarından Biri

EK 9. Burana Minaresinin XIX. Yüzyıl Sonlarında Çekilen Bir Resmi

XIX kылымдын аягындагы Бурана минаресы.
Башня Бурана (снимок конца XIX в.).

EK 10. Balasagun Açık Hava Müzesinin Krokisi

